

4. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. Київ : Українська книга, 2000. 480 с.
5. Полюга Л.М. Словник синонімів української мови. Київ : Довіра, 2004. 477 с.
6. Словник синонімів української мови : в 2 т. / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін. Київ : Наукова думка, 1999–2000.
7. Конторчук Г., Ринкевич О. *Особливості позанормативної лексики у творах А. Кокотюхи. Студентські лінгвістичні студії (5)*. С. 110–115. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/15559/> (дата звернення: 6.09.2021).
8. Майборода Н.Г. Лексичні засоби мовної експресії в романі Андрія Кокотюхи «Таємне джерело». *Український смисл*. 2016. С. 159–168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usmysl_2016_2016_20 (дата звернення: 6.09.2021).
9. Плахотна М.В. Лексика на позначення образу та характеру в історичних романах В. Шкляра та А. Кокотюхи. Одеса, 2016. 51 с. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/20995> (дата звернення: 6.09.2021).
10. Рибалка Я.І., Ісабекова Н.В. Синтаксичні особливості роману Андрія Кокотюхи «Адвокат з Личаківської». *Філологічні науки* : збірник наукових праць студентів та викладачів факультету / упоряд. О.І. Панченко. Дніпро : Акцент ПП, 2017. С. 70–73.
11. Тараненко О.О. Синоніми. Українська мова : *енциклопедія* / редкол. В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. Київ : Українська енциклопедія, 2004. С. 585.
12. Кокотюха А. Автомобіль із Пекарської : роман. Харків : Фоліо, 2016. 283 с.
13. Кокотюха А. Адвокат із Личаківської : роман. Харків : Фоліо, 2015. 283 с.
14. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
15. Словник української мови ONLINE. Т. 1–11. URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=51965&page=1652> (дата звернення: 6.09.2021).

УДК 811.161.2'282.2(477.54):332.24]-047.37(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.18.7>

ПСИХОМЕНТАЛЬНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ ЗЕМЛЯ У НАРАТИВАХ ЖИТЕЛІВ КУП'ЯНЩИНИ

PSYCHOMENTAL OBJECTIVATION OF *THE LAND* CONCEPT IN THE NARRATIVES OF THE INHABITANTS OF KUPYANSCHINA

Масло О.М.,
orcid.org/0000-0002-1586-2805
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Демченко Н.Д.,
orcid.org/0000-0002-5792-0428
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Волкова І.В.,
orcid.org/0000-0003-4725-8837
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

У статті окреслено лінгвокультурну специфіку концепту земля у мовній картині світу жителів Куп'янщини. Проаналізовано концептосферу жителів таких сіл, як Токарівка, Вільшана, Колодязне, смт Куп'янськ. Дослідження номінативного поля ключових концептів жителів Куп'янщини у межах грантового проекту в українських та українсько-канадських студіях із гуманітарних наук, освіти 2020–2021 «Динаміка етнокультурних концептів Сходу і Заходу (на матеріалі говірок Центральної Слобожанщини і Бойківщини)» (за часткової фінансової підтримки Канадського інституту українознавства, що є осередком українсько-канадських студій із гуманітарних наук University of Alberta (з фонду Василя Кравченка)) уможливило глибоке розуміння мовно-ментальної картини світу носіїв різних регіонів України.

Доведено, що концепт земля є виявом синтезу індивідуальної та загальнонаціональної свідомості, сформованої історичним чинником – радянською системою, яка формувала певні стереотипи у ставленні до національно-культурних констант української нації. Охарактеризовано такі основні вербалізатори концепту земля, як город, ґрунт, сад, поле, праця, родина.

Шляхом аналізу низки праць, у яких схарактеризовано основні риси ментальної психічної структури українця, доведено, що психоментальна об'єктивація концепту земля у наративах жителів Куп'янщини має переважно просторовий характер, пов'язаний із такою рисою, як індивідуалізм, естетизм, працелюбство. Досліджено, що лексема земля у мовомисленні носіїв говірки Сходу позбавлена національних конотацій, не тотожна із лексемою Україна, хоча у семантиці наявні архетипні уявлення про землю-матір, годувальницю, котра насамперед є чинником добробуту та стабільності.

Розглянуто специфіку оцінної репрезентації концепту земля, що зазнав впливу суспільно-історичних особливостей радянської системи, також позначений занепокоєнням щодо появи орендарів, Закону про ринок землі. Проведено аналіз часто вживаної інформантами лексеми колгосп, який для жителів Сходу, попри деякі негативні конотації, асоціюється з такими постійними характерологічними ознаками, як надійність, стабільність, наявність роботи.

Ключові слова: концепт, лексема, менталітет, стереотипи, національно-культурні константи, конотації, асоціативно-семантичне поле.

The article outlines the linguistic and cultural specifics of the concept of land in the linguistic picture of the world of the inhabitants of Kupyansk region. The conceptual sphere of the inhabitants of such villages as Tokarivka, Vilshana, Kolodyazne, Kupyansk was analyzed. Research of the nominative field of key concepts of Kupyanshchyna residents within the grant project in Ukrainian and Ukrainian-Canadian studies in humanities, education 2020–2021 “Dynamics of ethnocultural concepts of East and West (based on the dialects of Central Slobozhanshchyna and Boykivshchyna)” (with partial financial support of The Canadian Institute of Ukrainian Studies, which is the center of Ukrainian-Canadian studies in the humanities University of Alberta (from the Vasyl Kravchenko Foundation)) provides deep understanding of the linguistic and mental picture of the world of speakers of different regions of Ukraine.

It is proved that the concept of land is a manifestation of the synthesis of individual and national consciousness, formed by the historical factor - the Soviet system, which formed certain stereotypes in relation to the national and cultural constants of the Ukrainian nation. The main verbalizers of the concept of land, such as garden, soil, garden, field, work, family, are characterized.

By analyzing a number of works that characterize the main features of the mental psychic structure of the Ukrainians, it is proved that the psychomental objectification of the concept of land in the narratives of Kupyanshchyna is mainly spatial in nature, associated with such traits as individualism, aesthetics, diligence. It is investigated that the token land in the language of the speakers of the East is devoid of national connotations, not identical with the token Ukraine, although in semantics there are archetypal ideas about the mother land, the breadwinner, which is primarily a factor of prosperity and stability.

The specifics of the evaluative representation of the concept of land, which was influenced by the socio-historical features of the Soviet system, is also marked by concerns about the emergence of tenants, the Law on Land Market. The analysis of the token kolkhoz often used by informants is carried out, which for the inhabitants of the East, despite some negative connotations, is associated with the following constant characterological features: reliability, stability, availability of work.

Key words: concept, token, mentality, stereotypes, national-cultural constants, connotations, associative-semantic field.

Постановка проблеми. Сьогодні дослідження семантико-культурологічних компонентів основних психоментальних концептів є актуальним напрямом лінгвістики, адже лінгвокультурні концепти формуються під впливом соціопсихологічних чинників, недарма концепт є об'єктом наративів не тільки лінгвістичних і літературознавчих, але й філософських і когнітивних. Лінгвокультурологічний і лінгвокогнітивний напрями аналізу концептів є панівними та ґрунтуються на розумінні концепту як одиниці ментальності: концепт – це оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, усієї картини світу, віддзеркаленої у людській психіці [15; с. 90].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення концептів на різних рівнях мовної системи сьогодні набуває дедалі більшої значущості на тлі сучасних суспільних процесів. Українські

та зарубіжні мовознавці із 80-х рр. минулого століття намагаються визначити понятійне поле концепту: А. Вежицька [2], І. Голубовська [4; 5], В. Жайворонок [6;7], В.Карасик [9], В. Кононенко [11], О. Кубрякова [16], Д. Лихачов [20], В. Маслова [22], О. Селіванова [26; 27], Ю. Степанов [29], Й. Стернін [30] та ін. На думку В.І. Карасика, концепт містить понятійний, образний і ціннісний компоненти [9, с. 3–16]. Ю. Степанов визначає три компоненти концепту: основний, виражений вербально як засіб комунікації представників певного етнічної спільноти; додатковий, пасивний, характерний для певної соціальної групи; третій – етимологічний чи внутрішня форма, що не усвідомлюється носіями мови, але виражається у зовнішній словесній формі [29, с. 40–43] В. Жайворонок співвідносить більшість слів-концептів із етносимволами, адже це «мовні одиниці, наповнені культурним змістом» [6, с. 27]. І.О. Голубовська вважає, що

«концепти належать до унікальних понять етнічної культури» [4, с. 92].

Ми будемо послуговуватися такою дефініцією: «концепт – це культурно марковане багатомірне поняття, яке об'єктивується різноярусними мовними засобами. Частина концептуальної інформації може залишатися не експлікованою на мовному рівні, існуючи у психіці людини у вигляді образів, картин, схем – невербальних ментальних структур, одиниць універсального предметного коду» [5, с. 31].

Базові концепти української ментальності у своїх дослідженнях окреслюють В. Кононенко (*земля, мати, хата, хліб, доля*) [12]; І. Голубовська аналізує концепти *душа* і *серце* в українській, англійській, китайській мовах; говорячи про «концепти історико-культурної свідомості народу» [4, с. 51–52], В. Жайворонок у фольклорі виокремлює такі концепти: *батько, мати, хліб-сіль, берегиня, весілля, домашнє вогнище, жива вода, живий вогонь, вулиця, вечорниці, досвітки, дума, душа, земля, калита, калина, кладка, лиха година, мавка, місяць, рута-м'ята, небо, доля, недоля, той (потойбічний) світ (засвіти), розрив-трава, рід, родина, козак, гайдамака, віще слово, соловей, тополя, хата, хліб, чари, човен, щастя-доля, яр* [7]; Основними концептами у фразеології, на думку В. Ужченка, є *вогонь, осика, чоботи, дорога, лава, поріг* [31, с. 302–329]. Концепт *життя* в українській фраземіці є об'єктом дослідження Ж. Краснобаєвої-Чорної [14]. Статті О. Куцик та М. Колечко [18]; Т. П'ятковської [25], А. Огар [23] присвячені аналізу ключових концептів у пареміологічних одиницях.

Концепт *земля* у національно-мовній картині світу українців залишається одним із центральних. У мовознавстві низка праць присвячена дослідженню цього концепту як у художній літературі (С. Шуляк [33], О. Павлушенко [24], Н. Голікова [3], А. Огар [23] та ін.), так і в мовній картині світу українців (Н. Лобур [21]; О. Слюніна [28]; О. Железняк [8], Л. Бісовецька [1] та ін.).

Дослідження номінативного поля ключових концептів жителів Куп'янщини у межах грантового проєкту в українських та українсько-канадських студіях із гуманітарних наук, освіти 2020–2021 «Динаміка етнокультурних концептів Сходу і Заходу (на матеріалі говірок Центральної Слобожанщини і Бойківщини)» (за часткової фінансової підтримки Канадського інституту українознавства, що є осередком українсько-канадських студій із гуманітарних наук University

of Alberta (з фонду Василя Кравченка)) уможливило глибоке розуміння мовно-ментальної картини світу носіїв різних регіонів України.

Постановка завдання. Метою статті є окреслення лінгвокультурної специфіки концепту *земля* у мовній картині світу жителів Куп'янщини.

Виклад основного матеріалу. Концептосфера жителів Куп'янщини – це синтез індивідуальної та загальнонаціональної свідомості, сформована насамперед історичним чинником – радянською системою, що вносила свої корективи у поведінкову модель мешканців сіл, формувала певні стереотипи у ставленні до національно-культурних констант української нації: *земля, воля, праця, громада, хата, родина*. Одним із ключових концептів мешканців Куп'янщини є *земля*, адже інформаторами були носії архетипного розуміння землі-годувальниці (с. Токарівка, Колодязне, Куп'янськ, Вільшана), життя селян тісно пов'язане з обробітком свого городу, спогадами про колгоспне минуле, занепокоєнням щодо Закону про ринок землі, а також утворенням об'єднаних територіальних громад. Отже, концепт *земля* увібрав у себе світоглядні нашарування різних епох та історичних процесів.

Концепт *земля* вербалізується такими лексемами, як *город, ґрунт, сад, поле, праця*. Дослідники української ментальності П. Юркевич [34], Д. Чижевський [32], Ю. Липа [19], М. Костомаров [13] зазначали, що для української психічної структури характерна «кордоцентричність», що виявляється в емоційності, сентиментальності, естетизмі; а також працелюбство, індивідуалізм, любов до рідної землі, свободи, гостинність, музикальність, гумор. Про поетичну закоханість у рідний край, що сприяє небажанню українців захоплювати чужу територію, писав О. Кульчицький [17], М. Костомаров [13]. Відповідно, концепт *земля* у носіїв говірки звужується до поетизації свого городу, садиби. «*Держим городи, інакше за що жити. Земля – годувальниця*» (А.А. Семененко, с. Токарівка) «*Земля – це город. В основном кормілиця*». «*Городи. Раньше, як розпадалися колхозы, людям зарплату не платили, люди картошку продавали, люди так виживали*» (П.Г. Губанов, Т.І. Губанова, с. Колодязне).

Наявність землі здавна асоціювалася у свідомості українців із чинником добробуту, стабільності. «*Земля лучше, раз і навсегда, це ж доход постоянный*» (П.Г. Губанов, Т.І. Губанова, с. Колодязне).

У наративах носіїв говірки виснажлива фізична праця на землі не містить негативних конотацій, асоціативно-семантичне поле кон-

цепту земля представлено такими лексемами: земля-праця-пісня-радість-поетичні образи природи-власний город. «А ще десь отуда за село два кілометри там буряки були. Ідуть, ну ладно, туди ще, може, знаєте, хто проснувся, хто ні – **співають**. Ну йдуть уже назад, це ж уже понаторюються так, вироблені (і тоді ж перевіряли там, щоб через кожні двадцять сантиметрів бурячок цей ріс, строго ж дивилися, щоб не так уже ж, як навстоячі щас уже, вже я полола вже навстоячі, а тоді ж проривали отак пальчиками), ідуть – **співають**. Вечером ідуть – **співають**» (О.М. Філімонова, с. Токарівка). Опоетизованості під час розмови про землю набувають описи природи, у контексті яких інформатори бачать землю як об'єкт естетичної насолоди: «Я приїжджаю і зачём мне куда-то ехать, оддыхаю. Яке тут повітря. Ви замітілі, воздух какой тут?» (П.Г. Губанов, Т.І. Губанова, с. Колодязне). «Я оце особливо весной, як оце розпускається оце природа оця, я не могла. А вобщє я ветеринарний оце ж. І оце тоді ото запрягаю коня і ото їду це там у село, ото ж там той по отделениях же ж той чи відділках ото ж там, і ото як уже пройду, шо вже обідня дойка це пройде на хвермі, і ото їду наоборот отам побіля посадок, тоді ж не страшно було, де болталася, де той лісок там ото, цвітки збирала, там по ярку полазю – до того там приємно, таке шо роздоле, цвітки цвітуть!» (О.М. Філімонова, с. Токарівка).

Спіраючись на витворену систему цінностей упродовж тривалого періоду, можемо сказати, що земля набуває нових змістових компонентів, – чинник згуртованості громади, відповідно, єдності, злагоди: «Земля – це праця, якщо немає праці, немає сенсу жити. В Україні, щоб була злагода. Щоб нас не ділили» (П.Г. Губанов, Т.І. Губанова, с. Колодязне).

Концепт земля скорегований суспільно-історичними особливостями не тільки радянської системи, але й занепокоєнням щодо появи орендарів, Закону про ринок землі. Одним із компонентів концепту є лексема *колгосп*, який для жителів Сходу, попри й деякі негативні конотації, асоціюється з такими постійними характерологічними ознаками: *надійність*, *стабільність*, *наявність роботи*: «Ну раньше хоть **робота** в селах була, робили, ну хтось їхав десь шукав далі, а зараз ж в основному роботи в **колхозах** нема, **колхозів** же ж нема, **роботи** немає, ідуть кращої шукати долі» (Л.О. Ковальова, с. Токарівка). «А потом стал **колхоз**, а з **колхоза** уже началі перекидывать нас то туда, то туда, а теперь уже все землі раскидали, арендатори кругом – разделілі вобщєм.

*Расколולי деревню, расколולי село – повиежали люди в город», «Там у нас гектари сажали, земля: **всьо колхозное – всьо мойо**. Там сажай і сажай, і сажай» (Н.Н. Москальова, с. Токарівка). «Та де ж її багато? Тут її так розгрібають шо вобщє, да, тут ось стараємся поприватізіровать усе, потому шо кажут, не дай Бог не приватізіруєш, а люди єсть такі шо **приватізірують** і на землю ж ту не ступнеш» (Н.М. Харченко, с. Колодязне). «Був ставок. Теперь його загробили. Дуже здоровий. Є вода, але... **Орендари** взяли в оренту й загробили. Поки не було хазяїв, було краще» (П.Г. Губанов, Т.І. Губанова, с. Колодязне). «Два гектара... Кому як... Кому як! У мене особисто немає... Так шо, два гектара нема?! Нима! У мене був... гектар двацять востім... потомушо мені дали колективний... оце... колективний... І сказали: у вас є колективний – вам два гектара не положено! І от кому як! У кого... ну, наприклад, єсли б на чоловіка булб... то їм он подавали... вчителям... по два гектара... А якщо на жінку... значить... вам не положено» (Н.В. Альбошина, О.М. Козлова, с. Токарівка).*

Концепт земля є модусом архетипної моделі поведінки українця: сварки за межу є частими в українських селах і дотепер. М. Костомаров у дослідженні «Две русские народности» пише: «Опека родителей над взрослыми детьми кажется для южнорусса несносным деспотизмом... Кровная связь и родство мало располагают у нас людей к согласию и взаимной любви; напротив, очень часто люди приветливые, кроткие, мирные и уживчивые находятся в неприимой вражде со своими кровными. Ссоры между родными – явление самое обыкновенное и в низшем, и в высшем классе... В Южной Руси, чтоб сохранить любовь и согласие между близкими родственниками, надобно им разойтись и как можно меньше иметь общего. Взаимный долг, основанный не на свободном соглашении, а на роковой необходимости, тягостен для южнорусса» [13, с. 62]. В. Янів, характеризуючи ментальність українців, наголошує на тому, що «українець – це інтровертивна людина, із сильним відчуттям свого «я» і бажанням самовияву назовні» [35, с. 88]. Така спрямованість указує на належність українського народу до «індивідуалістичного культурного циклу» [35, с. 88]. Носії говірки відзначають сварки за межу, апелюючи до «Кайдашевої сім'ї» І. Нечуя-Левицького: «Ділимо между. Усе буває. Не деруться за межу, а обзиваються. «Кайдашева сім'я» тут буває. Все буває, потім миряться» (П.Г. Губанов, Т.І. Губанова, с. Колодязне).

Концепт *земля* реалізується шляхом використання стертої метафори – коріння родини, на якому «проростає» нове покоління: *«Воно (любов до землі) в крові»* (А.А. Семененко, с. Токарівка).

Висновки. Таким чином, психоментальна об'єктивація концепту *земля* у наративах жителів Куп'янщини має переважно просторовий характер: *грунт, сад, город*, тобто *земля* як елемент обжитого людиною простору, який водночас є корінням родини. Лексема *земля* у мовомисленні носіїв говірки Сходу позбавлена національних конотацій, не тотожна із лексемою Україна, хоча у семантиці наявні архетипні

уявлення про *землю-мати*, *годувальницю*, котра насамперед є чинником добробуту та стабільності. Найчастотнішими є уживання лексеми *земля* у значенні *городу*, емоційно-оцінні конотації засвідчують важливість власної ділянки, що забезпечує існування селян. На нашу думку, такий індивідуалізм пов'язаний насамперед із підсвідомим страхом втратити *землю*, який є відгомонам історичних процесів перерозподілу *землі*, розвалу колгоспів, Закону про ринок *землі*, а також спогадами про голод. Лексема *земля* моделюється такими складниками, як *праця, родина, громада, життя*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бісовецька Л.А. Концептуалізація *землі* в мовній картині світу українців. *Науковий вісник ДДПУ імені І.Франка. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»*. 2020. № 13. С. 5–10.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. Москва : Русские словари, 1996. 416 с.
3. Голікова Н. Концепт «земля» в художньому дискурсі Павла Загребельного. *Українська мова*. 2017. № 2. С. 123–135.
4. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія. Київ : Логос, 2004. 284 с.
5. Голубовська І.О. Корольов І.Р. Актуальні проблеми сучасної лінгвістики : курс лекцій. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 223 с.
6. Жайворонок В.В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук. *Мовознавство*. 2004. № 5–6. С. 23–35.
7. Жайворонок В.В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 32. С. 51–53.
8. Желєзняк О. Концептуалізація архетипу *земля* в поетичній картині світу українців. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Філологічні науки»*. 2010. Вип. 89 (1). С. 412–416.
9. Карасик В.И. О категориях лингвокультурологии. *Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности*. Волгоград, 2001. С. 3–16.
10. Кононенко В.І. Мова і народна культура. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 62–69.
11. Кононенко В.І. Концепти українського дискурсу : монографія. Київ ; Івано-Франківськ : Плай, 2004. 248 с.
12. Кононенко В.І. Символи української мови. Київ, Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту імені В. Стефаника, 2013. 440 с.
13. Костомаров Н.И. Две русские народности. Киев; Харьков : Майдан, 1991. 74 с.
14. Краснобаева-Чорна Ж.В. Концепт ЖИТТЯ в українській фраземіці : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2008. 20 с.
15. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова и др. Москва : Изд-во МГУ, 1997. 246 с.
16. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа). *Язык и наука конца XX века* : сборник статей. Москва : РГГУ, 1995. С. 144–238
17. Кульчицький О. Риси характерології українського народу. *Енциклопедія українознавства* : у 2 т. / під гол. ред. В. Кубійовича, З. Куделі. Мюнхен – Нью-Йорк : Молоде життя, 1949. Т. 1. С. 708–718.
18. Куцик О., Колечко М. Реалізація лінгвокультурологічного концепту «робота/работа» в українських і російських паремійних одиницях (на матеріалі збірників І. Франка «Галицько-руські народні приповідки» та В. Даля «Пословицы русского народа»). *Проблеми гуманітарних наук*. 2014. Вип. 34. *Філологія*. С. 99–109.
19. Липа Ю.О. Призначення України. Львів : Просвіта, 1992. 270 с.
20. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка. *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: антология*. Москва : Academia, 1997. С. 280–287.
21. Лобур Н. Культ *землі* в українській мові. *Дивослово*. 1996. № 3. С.22–23.
22. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика : учебное пособие. Минск, 2008. 272 с.
23. Огар А. Образні аспекти концепту *земля* (на матеріалі української поезії). *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : збірник наукових праць. Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка. Дрогобич : Посвіт, 2014. С. 46–51.
24. Павлушенко О.А. Об'єктивація концепту *земля* в художній картині світу Михайла Стельмаха. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство)*. 2017. Вип. 24. С. 113–121.

25. П'ятковська Т. Концепти української ментальності в мовному дискурсі паремій. *Рідний край*. 2014. № 1. С. 94–97.
26. Селіванова О.О. Проблеми концептуального моделювання в сучасних мовознавчих студіях. *Лінгвістичні студії*. 2006. Вип. 2. С. 7–13.
27. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
28. Слюніна О.В. Концепт земля в українській мовній картині світу: лінгвокогнітивне осмислення. *Лінгвістика*. 2009. № 31 (16). С. 159–169.
29. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва, 1997. С. 40–43
30. Стернин И.А. Методика исследования структуры концепта. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики* / под ред. И.А. Стернина. Воронежский государственный университет, 2001. С. 58–65.
31. Ужченко В.Д., Фразеологія сучасної української мови : навчальний посібник. Київ : Знання, 2007. 494 с.
32. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. Нью-Йорк, 1991. 175 с.
33. Шуляк С. Лексична інтерпретація концепту земля у поезії Євгена Гуцала. *Вісник Львівського університету*. 2004. Вип. 34. Ч. II. С. 249–253.
34. Юркевич П.Д. Серце і його значення в духовному житті людини, згідно вчення слова Божого. *Вибране*. Київ : Абрис, 1993. С. 73–115.
35. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. Мюнхен, 1993. 217 с.

УДК 81'373.46:004

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.18.8>

ЯВИЩЕ ПОЛІСЕМІЇ У СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКИХ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕРМІНІВ

THE PHENOMENON OF POLYSEMY IN THE SYSTEM OF UKRAINIAN COMPUTER TERMS

Ментинська І.Б.,

orcid.org/0000-0001-7939-0010

старший викладач кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

У статті проаналізовано явище полісемії в українській комп'ютерній терміносистемі та простежено тенденції її розвитку. Розглянуто основні типи термінологічної полісемії та виявлено особливості її прояву. Актуальність статті зумовлена потребою впорядкувати та стандартизувати галузеву терміносистему, що вимагає насамперед ґрунтовного вивчення різних типів семантико-парадигматичних відношень між її компонентами, одним із яких є явище полісемії. Щоб досягти мети, було зреалізовано такі завдання: описано явище полісемії в українській комп'ютерній термінології, визначено типи взаємовідношень між значеннями полісемійних комп'ютерних термінів, виявлено їхню продуктивність.

У термінології, як і в літературній мові, моносемія терміноодиниць тривалий час не зберігається, з інтенсивним розвитком науки та техніки виникають нові поняття, котрі потребують називання, для цього використовують загальноживане слово або термін іншої галузі, тоді раніше відома лексема набуває нового значення і стає моносемною. Структура такої лексеми містить сукупність значень і вживань, утворює певну систему взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів. Розщеплення значень терміна характерне для семантичних явищ полісемії й омонімії.

Вивчення явища багатозначності засвідчує, що вона властива українській комп'ютерній терміносистемі, виокремлено такі три типи полісемії: внутрішньосистемну, зовнішньосистемну, міжсистемну. Вагомою причиною розвитку багатозначності термінів є еволюція поняття, що зумовлює виникнення нових значень і відтінків. Внутрішньосистемна полісемія хоч і стає засобом мовної економії, однак є небажаним явищем, оскільки ускладнює наукову комунікацію. Найпродуктивнішою є міжсистемна полісемія, за якої для номінації комп'ютерних явищ, пристроїв, процесів переосмислюють різногалузеві терміни, і навпаки, комп'ютерні терміни активно поповнюють галузеві терміносистеми. Зауважуємо взаємодію та взаємовплив одиниць різних терміносистем, коли тлумачення того чи того поняття переносять на уявлення про поняття іншої фахової галузі, таким чином, відбувається перенесення наукової думки з однієї галузі в іншу. Полісемія у галузевій терміносистемі вказує на її розвиток відповідно до мовних принципів і законів, тому таке явище продовжує існувати.

Ключові слова: комп'ютерна терміносистема, полісемія, типи семантичних зв'язків, семема, сема, архісема.

The article analyzes the phenomenon of polysemy in the Ukrainian computer terminology system and traces the trends of its development. The main types of terminological polysemy are considered and the peculiarities of its manifestation are revealed. The relevance of the article is due to the need to streamline and standardize the field of terminology, which